

UNIVERSITATEA „AUREL VLAICU” ARAD
FACULTATEA DE TEOLOGIE „ILARION V, FELEA”
ȘCOALA DOCTORALĂ INTERDISCIPLINARĂ
DOMENIUL TEOLOGIE

**ECLESIOLOGIA ORTODOXĂ ÎN GÂNDIREA LUI PAUL EVDOKIMOV ȘI
VALOAREA EI ECUMENICĂ**

REZUMATUL TEZEI DE DOCTORAT

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC:
PR. PROF. UNIV. DR. CRISTINEL IOJA

DOCTORAND:
VASILE –EUGEN SUCIU

ARAD
2019

CUPRINS

Introducere

Motivația și alegerea subiectului

Limitele și originalitatea lucrării

1. Metodologia
2. Structura și conținutul lucrării
3. Dificultăți întâmpinate
4. Stadiul cercetărilor
5. Scopul lucrării

Capitolul I

Paul Evdokimov-teolog al secolului al XX-lea

1.1. Scurtă biografie

1.2. Opera teologică

1.3. Teme dogmatice aprofundate

1.4. Receptarea gândirii teologice a lui Paul Evdokimov în teologia secolului al XXI-lea

1.5.Capitolul al II-lea

Influențe teologice în opera lui Paul Evdokimov

2.1. Paul Evdokimov și teologia rusă din diaspora

2.2. Vladimir Lossky

2.3. Georges Florovsky

2.4. Boris Bobrinskoy

2.5. Alexander Schmemmann

2.6.Nikolai Afanasiev

Capitolul al III-lea

Eclesiologia ortodoxă în gândirea lui Paul Evdokimov: perspective ecumenice

3.1. Aspecte esențiale ale eclesiologiei aprofundate de Paul Evdokimov

3.1.1.Sfânta Treime și Biserica

3.1.2.Hristos și Biserica

3.1.3.Biserica și Sfântul Duh

3.1.4.Biserica și Sfintele Taine

- 3.1.5. Maica Domnului și Biserica
- 3.1.6. Biserica și Împărăția lui Dumnezeu
- 3.1.7. Biserica și icoana
- 3.1.8. Biserica și lumea. Proiectarea dimensiunii eclesiale asupra universului
- 3.1.9. Antropologia creștină și valențele ei doxologice
- 3.2. Tipologii eclesiologice întâlnite în opera lui Paul Evdokimov
- 3.3. Membrii Bisericii—comunitatea vie, plenitudine de har și demnitate împărătească
- 3.4. Necesitatea evidențierii atributelor Bisericii în dialogul ecumenic

Capitolul al IV-lea

Actualitatea gândirii eclesiologice a lui Paul Evdokimov

- 4.1. Importanța eclesiologiei în cadrul Mișcării ecumenice
- 4.2. Problematika ecumenismului. Abordare eclesiologică
- 4.3. Aspecte eclesiologice în Teologia Dogmatică actuală
- 4.4. Dialogul ecumenic în relațiile Bisericii cu societatea
- 4.5. Caracterul misionar al Bisericii
- 4.6. Credibilitatea și rolul Bisericii Ortodoxe într-o Europă secularizată

Concluzii

Bibliografie

REZUMAT

În lucrarea prezentată am încercat să relievez ceea ce reprezintă punctul de vedere al gândirii teologului Paul Evdokimov pentru problema eclesiologiei, incluzând un aspect al caracterului misionar pe care îl are Biserica, în activitatea ei triplă, didactică, sfințitoare și conducătoare, care, pentru munca teologică a acestui neobosit ostenitor al Ortodoxiei, a însemnat promovarea ecumenismului, dar un ecumenism al vremii sale, cu implicațiile prezenței acestui fenomen în contextul complex al unei lumi care se afla după două războaie care au schimbat geopolitica, sistemul economic și relațiile dintre oameni. În acest sens, refugiul a coexistat cu relația necesară a religiei, cu încercarea de acomodare la un nou limbaj pe toate planurile societății amestecate, sincretice, aflate în formare, adică în căutarea unei identități și a supraviețuirii pe bătrânul continent. În acest mediu îl găsim și pe Paul Evdokimov, un om simplu, cuminte, cu frică de Dumnezeu, în conștiința căruia erau vii amintirile locurilor natale, ale vieții sociale și religioase de acolo și, bineînțeles ale familiei încercate de urgia unui sistem care se deplasa cu o viteză nemaiîntâlnită, peste oameni și granițe teritoriale—bolșevismul ateist sovietic. Bagajul său era cultura, acumulată prin citit, credința, insuflată de mama lui și memoria deosebită.

L-am prezentat, la un moment dat, ca pe un teolog al veacului trecut, dar opera sa este actuală; receptarea modului său de gândire, ancorat în realitățile timpului, pentru partea socială, dar mai ales pentru cea religioasă, ne indică un personaj deosebit, preocupat de relațiile interumane, de comunicarea cu Dumnezeu și de activitatea profesional-misionară făcută sânguinos, obiectiv și cu loc pentru mai bine, recunoscând munca altora și apreciind tot ceea ce este frumos și bun, așa cum le-a lăsat Dumnezeu în lume.

Modul său de prezentare a credinței este unul elevat, didactic, adeseori îmbrăcând nuanțe narrative, poetice, emanând un fel de sensibilitate, specifică unor teologi. Deși a predat și Morala creștină, el nu devine critic, decât în unele situații. Există influențe în temele eclesiologice dezbătute în scrierile sale, datorate unor profesori și colegi, așa cum a fost Afanasiev, Lossky, Florovsky, Bobrinskoy, Schmemmann, însă el se remarcă prin afirmarea părerii construite fundamentat, folosind izvoarele patristice, lucrările de specialitate, traducerea autorizată a termenilor teologici, în volum foarte mare, ceea ce arată că aloca foarte mult timp pentru studiu și că vizita bibliotecile pentru a se documenta.

Ortodoxia, recunoaște Evdokimov, este modul legitim și ideal de receptare și mărturisire pentru credința transmisă de Sfinții Apostoli. Creștinismul este credința revelată de Duhul Sfânt, prezentând omenirii Taina mântuirii în care este implicată Sfânta Treime, dar este nevoie de un mod participativ-mistic din partea omului să înțeleagă prezența lui Dumnezeu în lume și în viața sa interioară, să poată sesiza comuniunea intratrinitară, pe care este „destinat” să o imite. Cuvintele Mântuitorului aduc în vedere acest lucru minunat, atunci când spune că toate se fac spre slava lui Dumnezeu și că se poate ajunge la Tatăl doar prin Fiul și în Duhul Sfânt (In. VI, 44). Antropologia creștină are în vedere relația omului cu Dumnezeu, la nivelul unei comunicări prin „chipul” dăruit, înzestrare care trebuia să direcționeze pe om spre unirea cu Fiul. Legătura a fost perturbată prin cădere, efectul inversării priorităților spirituale ale omului de influența malefică, acceptată inconștient; restaurarea firii căzute realizându-se în mod ontologic, prin aducerea la starea în care era reprezentarea iconică arhetipală, capabilă de răspunsul de iubire către Creatorul Dumnezeu. Biserica oferă mijloacele sfințitoare și modul unic și tainic de unire cu Hristos Cel Înviat, în cadrul liturgic, sfera autenticității vieții duhovnicești, în condițiile antrenării voinței spre a lucra conștient la mântuire, prin har și faptele mărturisitoare ale credinței. Comuniunea eclesială reprezintă, în gândirea lui Evdokimov, măsura autenticității vieții creștine, gradul plinar de unitate, slujitori și popor, priveghind momentul epiclezei euharistice, primind apoi darurile consacrate, aduse de ei, pentru ei, ca jertfă nesângeroasă și hrană pentru veșnicie.

Eclesiologia este în raport de interdependență cu hristologia, pentru că Hristos întemeiază Biserica, devine Capul ei, cei botezați formând toate ramificațiile purtătoare de seva vie, care pornește din coasta lui Hristos, ceea ce înseamnă un Trup unitar, care trăiește diversitatea vieții în unitatea credinței, dând roade mai târziu, roade care vor fi strânse în „jitnițele” Împărăției.

Ecumenismul este inseparabil de misiunea Bisericii, el are rolul de a aduna în unitate pe cei care mărturisesc adevărul în legătură cu întruparea, moartea și învierea lui Iisus Hristos, Mântuitorul lumii, coborât din Treimea-Una, din ascultare de sus și prin acceptarea umanității, reprezentate de Fecioara Maria, Născătoarea de Dumnezeu. În dialogul dintre Biserici trebuie să se realizeze unitatea despre care vorbea Iisus Hristos; „ca toți să fie una” rămâne laitmotivul acestor întâlniri ale reprezentanților Bisericilor, care nu sunt doar în faza de cunoaștere, pe care au depășit-o, pentru că exista la început o unitate în Biserica Universală, ci realizează rugăciuni

comune, programe sociale, recuperează învățătura Părinților, apreciind studierea fundamentelor Bisericii care sunt inspirative în relațiile viitoare, pregătesc și antrenează factori multipli pentru a conviețui fără resentimente și în relațiile bisericești, ca și în cele laicale. Dealtfel, misiunea Bisericii implică deschiderea spre lume, spre lumea istoriei în care a intrat veșnicia.

Prin aceste idei teologul Paul Evdokimov a realizat o parte din opera sa pe care am încercat să o sintetizez la un nivel criticabil, existând, cu siguranță, și alte aprecieri și eforturi în acest sens; am înțeles din mesajul său că viața în Biserică reprezintă viața adevărată despre care Hristos vorbește omenirii prin Scripturile Sfinte și care formează Tradiția de două milenii a creștinismului. Căutarea identității creștine este astăzi parte a misiunii Bisericii, la fel cum este și implicarea emergentă a ei în relația cu societatea secularizată, deusolată, aflată în căutarea unui adevăr izbăvitor. Să recunoaștem că numai Hristos Și-a asumat rolul Său mântuitor, spunând: „Eu sunt Calea, Adevărul și Viața” (In. XVI, 6).

Lucrarea de față, „*Eclesiologia ortodoxă în gândirea lui Paul Evdokimov și valoarea ei ecumenică*”, deține argumentări pertinente, care sunt rodul muncii mai multor teologi, asociați pentru această tematică a eclesiologiei, cu punctul de vedere al lui Paul Evdokimov, în problematica propusă și cercetată aici. Diaspora rusă de la mijlocul veacului trecut are câteva nume care s-au afirmat ca scriitori teologi, clerici sau laici, similari în privința obiectivității cu care și-au redactat operele, dar și în modul de apreciere a învățăturii de credință ortodoxe, pe care au susținut-o neîndoielnic și argumentat.

Structura lucrării prezintă pe parcursul celor patru capitole, prefațate de obișnuita introducere, o parte a potențialului autorului, despre care s-a scris, dar, după opinia mea, nu suficient încât să îl cunoaștem așa cum merită, arătându-l ca teolog plurivalent și preocupat de ceea ce a reprezentat Ortodoxia în viața sa, în progresia ei, începând cu perioada tinereții petrecută pe plaiurile natale, și apoi, după brusca rupere marcantă, datorată evenimentelor politice ale instaurării în forță a bolșevismului, continuând în Occidentul pe care l-a găsit primitor, dar care cerea un alt fel de raportare la viața cotidiană. Discret și muncitor, gata a se sacrifica pentru semenul său, își vede de preocupările teologice, întâlnind oamenii providențiali, de la care va prelua cu grijă idei folositoare pentru mai târziu. Cultura sa debordează prin operele parcurse și pe care le menționează, uneori puse atât de apropiat în text, încât te pun în situația de a reciti pentru a putea aprecia sensul unor fraze și a stabili care este intervenția personală a autorului.

Primul capitol se intitulează „Paul Evdokimov- teolog al secolului al XX-lea” și prezintă o scurtă trecere a vieții sale, în date și evenimente. Ne reține atenția un destin, al imigrantului orfan, care a fost determinat, ca și în cazul multor familii din Est, de a se supune unui sistem sufocant și ateu, fără posibilitatea de a crea și învăța decât la limita dogmatismului socialist, sau să ia drumul spre o altă civilizație. A ales această variantă, dar gândul la pământul strămoșilor și viața primilor ani ai copilăriei și adolescenței l-a urmat mereu. Fiecare etapă a perioadei exilului este interesantă, amintim doar că experiența câștigată în întreita ipostază de familist, student și muncitor, până la profesorat, l-au „călit” pentru a-l face mai puternic; a trebuit să rămână astfel și în urma pierderii mamei și a soției. De multe ori încercările lovesc în valuri, năpraznic, la fel ca și venirea harului.

După prezentarea operei, reprezentând cărți și studii, precum și editurile și revistele care l-au publicat, am subliniat tematica domeniului dogmaticii pe care Evdokimov a aprofundat-o, unde eclesiologia stă în legătură cu hristologia și pnevmatologia, după cum gândirea patristică recunoaște; sunt amintite numele unor Sfinți Părinți parcurși prin lectură, precum și personalități ale umanismului și filosofiei, teologiei și artelor, din istoria lumii, cu care a început formarea intelectuală, pregătindu-și licența și doctoratul, în ambele uzitând de o bibliografie filosofică și teologică bogată.

Despre receptarea gândirii teologice a lui Paul Evdokimov în veacul nostru, putem afirma că ea este privită pozitiv pentru „noutatea duhului” cu care se situează prezent în studiile teologice traduse și lecturate de o generație de tineri care, apreciind fondul deosebit și potrivit meditației, au folosit ideile sale ca punct de plecare pentru alte cercetări cu caracter teologic, filosofic sau artistic. Meritul lucrărilor sale exprimă importanța dogmei exprimată în cultul Bisericii într-un realism care aduce cerul la noi și ne ridică spre înălțimile cunoașterii. Motivul venirii lui Dumnezeu la noi, pentru a putea răspunde și a deveni sfinți, rămâne laitmotivul viziunii despre viața cu Hristos, începută haric, prin tainele de inițiere, pe care îl exprimă în lucrările sale. Duhul Sfânt este liantul și miezul care ne leagă și ne păstrează ca mădulare vii în Biserica lui Hristos, un gând care face referire la refacerea comuniunii rănite, pentru care militează în spirit eclesial-sacramental și ecumenic Paul Evdokimov; el a trăit în acest mediu de timpuriu, a înțeles necesitatea comuniunii adevărate, a văzut evoluția societății prin cunoaștere și experiența harului, precum și involuția și decăderea lumii în afara credinței. Prin eliminarea oricărei urme de ură, violență de orice fel, animozități și conflicte care au pornit de

la ambiții și neînțelegeri voite, lumea cunoaște progresul spiritual, ocupându-se de viața interioară. În direcția opusă se află lumea care vede libertatea și autonomia ca pe niște drepturi care eliberează instinctual persoana care devine individ; ea este cu un pas în „iadul deznădejdi”, o vină pentru aceasta revenind și lumii clericale neimplicate, distorsionării adevărului despre ceea ce este viața adevărată și limbajului fad, stins, și nu poate rezista mult timp acolo, pentru că omului îi este hărăzit un alt destin.

În capitolul al II-lea sunt evidențiate „influențele teologice în opera lui Paul Evdokimov”, un aspect în care sunt vizate câteva nume emblematice de sorginte răsăriteană, alese nu întâmplător. Teologia lor are aspecte asemănătoare cu cele ale teologului în discuție, fapt care a dus la intersectarea lor pe tărâmul teologiei, prin temele legate de Tradiția bisericească, ierarhia eclesială, primatul papal, sobornicitate, cultul și istoria bisericească, ecumenism, dar și prin discuțiile directe datorate întâlnirilor, prin natura misiunii profesionale, la „St. Serge”, la St. Denis” sau în alte locuri din Paris, ori din altă parte, unde „frăția” unității de credință i-a adunat. Ei sunt prezentați în următoarea ordine: Lossky, Florovsky, Bobrinskoy, Schmemmann și Afanasiev.

Lossky accentuează problema misticii în teologie, militând pentru un dialog dogmatic critic asupra unor sensuri scripturistice din Vechiul Testament, insistând pe tema importanței cunoașterii prin Logosul întrupat, ajungând la sensibila interpretare a tainei treimice, unde vorbește despre ființa, ipostasurile și energiile necreate, cu influențe areopagite. El sintetizează drumul unei experiențe mistice hristice, accentuând necesitatea unei antropologii teocentrice, în vederea aflării mai accentuate a relațiilor intratrinitare, o apropiere care include efortul mistic al membrilor Bisericii, prin ajutorul Duhului Sfânt. El pledează pentru o cunoaștere catafatică. Creația a primit șansa schimbării atitudinii, prin venirea lui Hristos, iar acest fapt duce la intrarea veșniciei în istorie, parte a planului iconomiei divine, apoi momentul Cincizecimii confirmă și întărește viața nouă a perspectivei harice, pornită din inimile credincioșilor. Există însă un raționament pe care Evdokimov, și nu numai el, îl critică la Lossky, acela al interpretării ierarhice a prezenței și rolului Fiului și Duhului Sfânt, evidențiere separată a acțiunii sfințitoare pentru viața și devenirea Bisericii., în individualitatea legăturii de har a membrilor ei.

Florovsky pune în relație sursele neopatrstice de influență elenistă cu izvoarele patristice într-o sinteză, pentru a urmări mistică unei cunoașteri din experiența acumulată eclesială, cu scopul ajungerii la o comuniune euharistică, rod al conlucrării virtuților. Tot el

vorbește de o extensie mistico-teritorială care dă perspectiva „limitelor Bisericii”, punând în discuție canonicitatea și prezența simultană a harului lucrător în Biserică, garanție a posibilității creșterii duhovnicești a credincioșilor. Motivația ecumenică evidențiază abordarea problemei Tainelor, în special cele inițiatore, apreciind iconomic efectele lor pentru o gamă mai largă de creștini, dornici a intra în unitatea eclesială, pentru care harul acționează și conduce la progres spiritual. Misionarismul rămâne o preocupare necesară pentru Biserică, ca instituție răspunzătoare de mântuirea celor care o reprezintă. În acest sens, ecumenismul promovat de Florovsky este fundamentat pe relația reală și sinceră, conciliară, pentru realizarea unității, în cadrul dat de coeziunea unui limbaj adecvat, accesibil, și neuitând de aspectele sociale care stau în legătură cu relaționarea umană, punând în practică principiile unui creștinism adevărat.

Pentru Bobrinskoy, comuniunea euharistică are două aspecte, una trinitară și una a sfinților, exprimate liturgic, unde se întrepătrund hristologia și pneumatologia. Epicleza aduce unitatea care leagă Biserica de Euharistie, Îl prezintă pe Hristos și implicit ne împărtășim astfel de Treimea care actualizează cosmic minunea Învierii și anticipează eonul viitor. Asemeni lui Schmemmann, consideră că icoana și cultul stau sub pecetea Duhului, iar Evdokimov depășește acest aspect, arătând că epicleza mijlocește sfințirea celor cu care intră în contact, creștinul aflându-se în ipostaza tridimensională care-l arată ca personaj iconic în mișcarea harică a slujbelor, priveghere tainică pregătitoare, care-l proiectează în viitorul parusianic. În demersul ecumenic, Bobrinskoy exclude ideea unei supremații în lucrarea comună aflată în relație cu Duhul Sfânt, deoarece misiunea creștină este dăătoare de experiențe comune, chiar dacă sunt înțelese diferit.

Cultul a reprezentat pentru Schmemmann o activitate analitică a Tradiției care a acumulat în timp o bogăție a manifestării rugăciunii, pe care a sintetizat-o, evitând linia aritmiei seculare, care a impus golirea de sacralitate a actului liturgic, având un scop de a ne face coslujitori asumați și activi. Schmemmann distinge două aspecte în diminuarea valorii rolului Bisericii, primul vizând relația creștinilor cu tradiția pe care o tratează cu lejeritate și superficialitate, celălalt aspect fiind provocarea impusă de comunitățile diasporei. Monahismul, despre care vorbește și Evdokimov, are specificitatea și ritmul impus de viața ascetică, dar care a influențat „în afară”, cu anumite elemente, cultul mirean, uneori dornic de imitare, deși solicitant, pentru creșterea calității vieții spirituale. Un loc aparte îl ocupă problema locașului de cult, devenirea și semnificația prezenței sacrului în lume; lumea a dorit întotdeauna să experimenteze relațional

religiozitatea, căutând răspunsul la neliniștile personale, ceea ce creștinismul a reușit să împlinească, facilitând o relație deosebită interpersonală cu Dumnezeu, prin Fiul care devine Biserica-Trup și se sălășuiește în noi, ca să fim mărturii vii și candidați la Împărăție. Sfânta Liturghie ne pune în față Taina Împărăției, ne trece prin viața Mântuitorului ca să cunoaștem Adevărul și să vedem Lumina. Explicarea Sfintei Liturghii ne dezvăluie, la ambii teologi, simbolismul pe care trebuie să-l înțelegem pentru a participa plenar și a ne asuma primirea Euharistiei, cu vrednicia dată de raportarea cu credință și răspundere la drumul vieții de aici direcționat spre eshaton.

Există unele influențe în eclesiologia lui Evdokimov datorate unui alt mare teolog–Părintele Nikolai Afanasiev, care a promovat conceptul „eclesiologie euharistică”. Preluarea lui a dezvoltat în gândirea lui Evdokimov perspectiva vieții creștine legate de celebrarea Euharistiei. Tot Afanasiev aduce în vedere modalitatea acestei slujiri în Bisericile locale, după modelul din vechime, ceea ce conduce la o ierarhizare a slujirii, validitatea actului liturgic fiind dată de prezența episcopului. El afirmă că relația comunională a acestor Biserici cu Biserica universală poate duce la izolare.

În al III-lea capitol, intitulat „Eclesiologia ortodoxă în gândirea lui Paul Evdokimov: perspective ecumenice”, am amintit aspectele esențiale ale eclesiologiei aprofundate de Paul Evdokimov, cu mențiunea că viziunea lui prevedea implicarea în ecumenismul care reprezenta pentru el un demers firesc în care este necesar dialogul și medierea, spiritul critic, dar fără activarea animozităților trecutului, în deplină sinceritate și cu consecvență.

Paul Evdokimov prezintă în contextul eclesial tema comună a hristologiei și pnevmatologiei, pentru înțelegerea adevăratei relații a lucrării lui Dumnezeu în creație. Nu există o ierarhizare în intervenția Fiului și a Duhului în lumea creată, ci o împletire a lucrării pornite din dragostea lui Dumnezeu. Am prezentat cronologic momentele economiei divine, începând cu Biserica instituită de Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat din Fecioara Maria, persoana care reprezintă umanitatea pe care o va prelua Mântuitorul, cea care a acceptat voia lui Dumnezeu, exprimând devotamentul și spiritul jertfitor; ea rămâne în conștiința credincioșilor Bisericii ca mijlocitoarea către Fiul, prezență model de ascultare și colaborare cu Dumnezeu, noua Evă care aduce mântuirea, împlinirea planului divin.

Am alocat, pentru subiectul Sfintele Taine și realitatea prezenței harului Duhului Sfânt în aceste mijloace transmițătoare de energii divine, două subcapitole, evidențiind efectele

lucrătoare în viața creștinilor. Sfânta Liturghie, „izvor al Tainelor”, aduce dimensiunea treimică în cadrul eclezial, culminând cu epicleza, modul tainic de dăruire a hranei pentru veșnicie, pentru cei care primesc Trupul și Sângele Domnului. Deschiderea Împărăției reprezintă o chemare, de aceea ritualul liturgic ne situează în lucrarea comună alături de făpturile imateriale slujitoare, indicând aspectul doxologic al făpturii noastre. Evdokimov sintetizează importanța Liturghiei, arătând că omul are dimensiunea preotească ca pe o apartenență ființială, de asemenea el rămâne persoană dornică de comuniune, ca icoană care să reflecte comuniunea treimică. Am expus apoi semnificația momentului Cincizecimii ca început al Bisericii văzute și preluării misiunii de propovăduire de către Apostoli; Biserica primește și păstrează darurile primite pentru destinul noii vieți, dă continuitate unei tradiții vii, punând împreună dimensiunile timpului în viața credincioșilor, apărând ca spațiu sacru pentru lume.

Arta eclezială confirmă icoana ca prezență a cerului între oameni, ea se fundamentează pe dogma Întrupării. Prezența icoanei rezidă din intrarea în istorie a veșniciei, este exprimarea frumuseții „luminii” venită la noi. Istoria mântuirii prezentată iconografic în locașul de cult este vie și prezentă, îndeosebi în cadrul slujbelor, indicând biruința prin suferință, parcursul imitării vieții hristice care are ca finalitate învierea. Mai sunt aici câteva referiri la relația Bisericii cu lumea, de unde derivă dimensiunea universalității și caracterului dinamic creator și sfințitor, recuperator al lucrării lui Hristos și a Duhului Sfânt.

În continuare, considerând ca fiind de interes, am dezbătut o temă care vizează membrii Bisericii și condițiile demnității lor, explicând rolul lor în cadrul misiunii la care sunt chemați, ajungând și la importanța familiei creștine, acea „biserica domestică”, constituită după relația lui Hristos cu Biserica. În legătură cu antropologia creștină, Evdokimov evidențiază faptul că Dumnezeu rămâne mereu în conexiune cu creația Sa, lucrând prin Biserică la recuperarea ontologică a omului. De aici se observă dubla perspectivă antropologică: ontologia și doxologia. Prin cult intrăm într-o realitate teandrică. Omul are capacitatea creatoare dar și transformatoare pentru a se îndrepta spre Dumnezeu. Amprenta divină este evidentă în conștiința lui, la fel cum este evidentă și natura sa comunitară. Vorbind de originile căderii omului, subliniem faptul că relația omului cu Dumnezeu rămâne cel mai important lucru în formarea desăvârșirii lui, iar criza umanității apare mereu din motivul îndepărtării de El.

Capitolul se încheie cu evidențierea atributelor Bisericii pentru un dialog eclezial în care să fie bine înțelese aceste criterii care definesc întreg cadrul sfințitor în vederea mântuirii.

Biserica lui Hristos reflectă idealul vieții după modelul treimic, având capacitatea mijlocitoare a harului în vederea încadrării omului în ansamblul urcușului duhovnicesc, care are ca finalitate cunoașterea Împărăției.

În ultimul capitol m-am ocupat de actualitatea gândirii eclesiologice a teologului Paul Evdokimov. Contribuția eclesiologiei în cadrul mișcării ecumenice reprezintă tema intens dezbătută în veacul trecut. Rezultatele nu au fost cele așteptate, chemarea la înțelegerea unității necesară din Biserică trebuie să aibă un răspuns pozitiv, cu o implicare bazată pe iubire și pe respect, pentru că acest demers al ecumenismului este structurat cu scopul de a găsi adevărul și a recupera ceea ce s-a pierdut prin neînțelegerile trecutului. Unitatea Bisericii privește un cadru mai larg de activitate, unde tradiția se bazează pe actele sfințitoare, pe un cult centrat pe actul euharistic, pe reguli canonice și intergitate dogmatică. Toate acestea fac obiectul angajamentului misionar al celor implicați în acest imens proces de redefinire a valorilor creștinismului. Într-o abordare eclesiologică sunt subliniate apoi interesul și importanța dialogului și inițiativei problematicii ecumenismului pentru lumea actuală, o activitate proprie Bisericii, caracterului ei misionar.

În încheierea capitolului sunt câteva referiri la relația Bisericii cu lumea, de unde derivă dimensiunea universalității și caracterului dinamic creator și sfințitor, recuperator prin lucrarea lui Hristos și a Duhului Sfânt. Dogmatica actuală aduce în vedere necesitatea continuității procesului de aprofundare a scrierilor Părinților. Acest lucru se impune mai ales pentru ca Biserica să facă față la problemele lumii, la păstrarea unei conștiințe creștine; mesajul Bisericii rămâne axat pe aceleași principii ale Mântuitorului, ea nu poate fi acuzată de incapacitatea de a oferi lumii adevărul mântuitor, nici de lipsa actualității preocupărilor ei, eventual de lipsa unei implicări mai accentuate în sfera misiologiei contemporane, în lucrarea de a ieși în întâmpinarea nevoilor diverse ale omenirii. Omul contemporan trebuie menținut în sfera preocupărilor spirituale, pentru că societatea modernă și postmodernă nu-i oferă decât surrogate și provocări care-l depărtează de căutările sănătoase. Destabilizarea morală are cauza în înstrăinarea de credință, prin eliminarea posibilității de a medita la partea sufletească, prin obosirea minții cu lucruri materiale, efemere. Economia în declin aduce starea de criză în mintea omului, dar adevărata criză este cea spirituală, pentru care nimeni nu inițiază un program de reabilitate; această stare precară a vieții religioase nu poate fi depășită decât prin redescoperirea identității creștine. Aceasta înseamnă o reevaluare a priorităților în ordinea importanței lor; Mântuitorul

îndemna la a căuta întâi Împărăția lui Dumnezeu (Mt. VI, 33), acest mesaj îl are și Biserica până în ziua de azi, cuvintele lui Hristos rămân în același context de unitate și adevăr, fiind dătătoare de putere și viață (Mt. VII, 29).

BIBLIOGRAFIE

I. IZVOARE:

1.1. Biblice:

Biblia sau Sfânta Scriptură, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1988.

1.2. Patristice:

1. CABASILA, NICOLAE, *Despre viața în Hristos*, trad. de Pr. Prof. Dr. Teodor Bodogae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1997.

2. CHIRIL AL ALEXANDRIEI, *Închinarea și slujirea în Duh și Adevăr*, Scrieri I, trad. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1991.

3. CIPRIAN AL CARTAGINEI, *Despre unitatea Bisericii Universale*, trad. de Pr. Prof. Alexandru I. Stan, Adina Roșu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2013.

4. DIONISIE Pseudo-AREOPAGITUL, *Despre numele divine. Teologia mistică*, trad. de Cicerone Iordăchescu, Theofil Simenschy, Editura Institutului European, Iași, 1993.

5. FILOCALIA, vol. III, trad. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Harisma, București, 1994.

6. GRIGORIE PALAMA, *Despre cunoștința naturală*, în Filocalia, vol. VII, trad. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999.

7. GRIGORIE SINAITUL, *Capete foarte folositoare după acrostih*, în Filocalia, vol. VII, trad. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1999.

8. IOAN DAMASCHIN, *Dogmatica*, trad. de Pr. Dumitru Fecioru, Editura Scripta, București, 1993.

9. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Ambigua*, trad. de Pr. Prof. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

10. MAXIM MĂRTURISITORUL, *Mistagogia*, trad. de Pr. Dumitru Stăniloae, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2000.

11. NICHITA STITHATUL, *Cele trei sute de capete despre făptuire*, în Filocalia, vol. VI, trad. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1997.

12. SIMEON NOUL TEOLOG, *Omul cel întâi-zidit*, trad. de Laura Mărcean (după textul tradus de Seraphim Rose), București, 2005.

13. SIMEON NOUL TEOLOG, *Cuvântări morale*, în Filocalia, vol. VI, trad. de Pr. Prof. Dr. Dumitru Stăniloae, Editura Humanitas, București, 1997.

1.3. Cărțile lui Paul Evdokimov:

1. *Arta icoanei, o teologie a frumuseții*, trad. de Prof. Grigore Moga și Pr. Petru Moga, Editura Meridiane, București, 1993.

2. *Iubirea nebună a lui Dumnezeu*, trad. de Teodor Baconschi, Editura Sophia, București, 2013.

3. *Prezența Duhului Sfânt în Tradiția Ortodoxă*, trad. de Pr. Dr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, 1995.

4. *Ortodoxia*, trad. de Dr. Irineu Ioan Popa, Arhiepiscop-vicar, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

5. *Rugăciunea în Biserica de Răsărit*, trad. de Carmen Bolocan, Editura Polirom, Iași, 1996.

6. *Taina iubirii*, trad. de Gabriela Moldovanu, Editura Sophia, București, 2016.

7. *Vârstele vieții spirituale*, trad. de Pr. Prof. Ion Buga, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1993.

8. *Hristos în gândirea rusă*, trad. de Pr. I. Buga, Editura Symbol, București, 2001.

9. *Femeia și mântuirea lumii*, trad. de Gabriela Moldoveanu, Editura Sophia, București, 2015.

10. *Înnoirea spiritului*, trad. de Magdalena Mărculescu-Cojocă, Editura Pandora, Târgoviște, 1997.

11. *Cunoașterea lui Dumnezeu în Tradiția răsăriteană*, trad. de Pr. Lect. Univ. Dr. Vasile Răducă, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1995.

12. *Viața spirituală în cetate*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Nemira, București, 2010.

13. *Rugul aprins*, trad. de Diac. Prof. Teodor V. Damșa, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1994.

14. *Une vision orthodoxe de la théologie morale*, Editions du Cerf, Paris, 2009.

1.4. Studii și articole ale lui Paul Evdokimov:

1. EVDOKIMOV, Paul, „Comments on Decree on Ecumenism”, în *The Ecumenical Review*, vol. XVII, nr. 2/1965, p. 97-101.
2. EVDOKIMOV, Paul, „Eucharistie–Mistère de l’Eglise”, în *La pensée orthodoxe*, nr. 2/1968, p. 53-70.
3. EVDOKIMOV, Paul, „Explanation of Rublyov’s ikon of the Trinity”, in *Russia and the Church*, nr. 3/1965, p. 1-3.
4. EVDOKIMOV, Paul, „L’art moderne ou la Sophia désaffectée”, în *Contacts*, XIII, nr. 48/1960, p. 315-325.
5. EVDOKIMOV, Paul, „L’homme nouveau”, în *Contacts*, LXVIII, nr. 235-236/2011, p. 438-454.
6. EVDOKIMOV, Paul, „La culture à la lumière de l’Orthodoxie”, în *Contacts*, XIX, nr. 57/1967, p. 10-34.
7. EVDOKIMOV, Paul, „La Liturgie orthodoxe”, în *Conscience et Liberté*, nr. 20/ 1980, p. 97-99.
8. EVDOKIMOV, Paul, „L’Esprit Saint et la prière pour l’unité”, în *Verbum Caro*, vol. XIV, nr. 55/1960, p. 250-264.
9. EVDOKIMOV, Paul, „Notes préliminaires pour une théologie œcuménique”, în *Foi et Vie*, XLV, nr. 6/1947, p. 541-570.
10. EVDOKIMOV, Paul, „Quelques jalons sur un chemin de vie”, în *Semences d’Unité*, coll. <<Église vivante>>, Casterman, Paris, 1965, p. 83-94.
11. EVDOKIMOV, Paul, „Sortir de la routine œcuménique”, în *Lumière et Vie*, tome XIV, nr. 74/1965, p. 84-88.
12. EVDOKIMOV, Paul, „The Mystery of Disunion”, în *Sobornost*, nr. 3/1960, p. 101-105.
13. EVDOKIMOV, Paul, „The Social Dimension of Orthodox Ecclesiology”, în *Theology Digest*, 18, 1970, p. 43-52.
14. EVDOKIMOV, Paul, „Un regard sur le Concile du Vatican”, în *Le Messager Orthodoxe*, nr. 32/1965, p. 10-18.

15. EVDOKIMOV, Paul, „Sfințenia în tradiția Bisericii Ortodoxe”, trad. de Ion V. Georgescu, în *Mitropolia Banatului*, XXV, nr. 10-12/1975, p. 570-598.
16. EVDOKIMOV, Paul, CLÉMENT, Olivier, „Vers le Concile, Appel a l'Église”, în *Contacts*, XXIII, 1971, p. 193-210.

II. Lucrări de specialitate:

1. ACHIMESCU, Pr. Dr., Nicolae, *Religii în dialog*, Editura Trinitas, Iași, 2006.
2. AFANASIEFF, Nikolai, *L'Église du Saint Esprit*, Editions du Cerf, 1975.
3. AFANASIEV, Nikolai, *Church of the Holy Spirit*, trad. de Vitaly Permiakov, University of Notre Dame, 2007.
4. ALEVIZOPOL, Antonios, *Ortodoxia în fața sectelor*, trad. de Pr. Ion Buga, Meteor Publishing, București, 2017.
5. ATUDOREI, Pr., Ioan Leonardo, *Antropocentrism și teocentrism în opera Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Doxologia, Iași, 2014.
6. BEL, Pr. Prof. Univ. Dr., Valer, *Misiunea Bisericii în lumea contemporană*, vol. I, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2004.
7. BEL, Pr. Prof., Valer, *Unitatea Bisericii în teologia contemporană*, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2003.
8. BERDIAEV, Nikolai, *Sensul creației*, trad. de Anca Oroveanu, Editura Humanitas, București, 1992.
9. BERDIAEV, Nikolai, *Un nou Ev mediu*, trad. de Maria Vartic, Editura Paideia, 2001.
10. BIGHAM, Pr. Stéphane, *Icoana în tradiția ortodoxă*, trad. de Diana Preda, Cornel Apostol, Editura Theosis, Oradea, 2016.
11. BIZĂU, Pr. Ioan, *Viața în Hristos și maladia secularizării*, Editura Patmos, Cluj-Napoca, 2002.
12. BOBRINSKOY, Pr. Prof., Boris, *Împărtășirea Sfântului Duh*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1999.
13. BOBRINSKOY, Pr. Prof., Boris, *Taina Bisericii*, trad. de Vasile Manea, Editura Patmos, Cluj Napoca, 2002.

14. BOBRINSKOY, Pr. Prof., Boris, *Taina Preasfintei Treimi*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
15. BOTIZAN, Pr. Florin, *Sfânta Liturghie, cateheza desăvârșită*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2016.
16. BRIA, Ion, *Destinul Ortodoxiei*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii ortodoxe Române, București, 1989.
17. BRIA, Ion, *Iisus Hristos*, Editura Enciclopedică, București, 1992.
18. BRIA, Pr. Prof. Dr, Ion, *Tratat de Teologie Dogmatică și Ecumenică*, 2 vol., Editura Andreiana, Sibiu, 2009.
19. BRIA, Pr. Prof. Dr., Ion, *Ortodoxia în Europa*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1995.
20. BRIA, Pr. Prof., Ion, *Credința pe care o mărturisim*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1987.
21. BUCHIU, Pr. Prof. Dr., Ștefan, (coord.) et alii, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Basilica, București, 2017.
22. BUCHIU, Pr. Prof. Ștefan, *Cunoașterea apofatică în gândirea Părintelui Dumitru Stăniloae*, Editura Basilica, București, 2013.
23. CHIȚESCU, Prof. Nicolae, TODORAN, Pr. Prof., I, PETREUȚĂ, Pr. Prof., I., *Teologie Dogmatică Simbolică*, Editura Renașterea, Cluj-Napoca, 2010.
24. CIOBOTEA, Daniel, *Confessing the Truth in Love. Orthodox perception of Life. Mission and Unity*, Editura Trinitas, Iași, 2001.
25. CITIRIGĂ, Pr., Vasile, *Cunoașterea lui Dumnezeu prin rugăciune*, Editura Asab, București, 2008.
26. CLÉMENT Olivier, *Orient-Occident, Deux Passeurs, Vladimir Lossky, Paul Evdokimov*, Labor et Fides, Paris, 1985.
27. CLÉMENT, Olivier, *Viața din inima morții*, trad. de Claudiu Soare, Editura Pandora, Târgoviște, 2001.
28. CLÉMENT, Olivier, *Viitorul Bisericii*, trad. de Vasile Manea, Ciprian Vidican, Patmos, Cluj-Napoca, 2014.

29. COMAN, Pr. Prof. Dr., I. G., *Patrologie*, vol. I, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.
30. COMAN, Pr. Prof., Ioan G., „*Și Cuvântul trup S-a făcut*”. *Hristologie și mariologie patristică*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1993.
31. CONGAR, Yves, *Je crois en l'Esprit Saint*, vol. II, Editions du Cerf, 1979.
32. CONIARIS, Anthony, M., *Introducere în credința și viața Bisericii Ortodoxe*, trad. de Constantin Făgețan, Editura Sophia, București, 2001.
33. CONSTAS, Arhim., Maximos, *Arta de a vedea. Paradox și percepție în iconografia ortodoxă*, trad. de Dragoș Dâscă, Editura Doxologia, Iași, 2017.
34. CORNEANU, Mitropolit, Nicolae, *Quo vadis?*, Timișoara, 1990.
35. COSTA DE BEAUREGARD, Pr. Marc-Antoine, *Rugați-vă neîncetat*, trad. de Rodica Buga, Prof. Nicolai Buga, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1998.
36. CRISTESCU, Vasile, *Antropologia și fundamentarea ei hristologică la Wolfhart Pannenberg și Dumitru Stăniloae*, Editura trinitas, Iași, 2006.
37. DAVID, Pr. Prof., Petru I., *Ecumenismul, factor de stabilitate în lumea de azi*, Editura Gnosis, București, 1998.
38. DENYSENKO, Nichols E., *Liturgical Reform after Vatican II. The Impact of Eastern Orthodoxy*, Fortress Press, Minneapolis, 2013.
39. FELMY, Karl Christian, *Dogmatica experienței eclesiale*, trad. de Pr. Prof. Dr. Ioan Ică, Editura Deisis, Sibiu, 1999.
40. FLORENSKI, Pavel, *Iconostasul*, trad. de Boris Buzilă, Editura Anastasia, București, 2009.
41. FLOROVSKY, Georges, *Biserică, Scriptură, Tradiție. Trupul viu al lui Hristos*, trad. de Florin Caragiu, Gabriel Mândrilă, Editura Platytera, București, 2005.
42. FLOROVSKY, Georges, *Le corps du Christ vivant. Une interprétation de l'Église*, Delachaux et Niestlé, Neuchâtel, 1948.
43. GAVRILYUK, Paul L., *Georges Florovsky și Renașterea religioasă rusă*, trad. de Adela Lungu, Editura Doxologia, Iași, 2014.
44. GOLITZIN, Ierom. Alexander, *Mistagogia, experiența lui Dumnezeu în Ortodoxie*, trad. de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1998.

45. HAUSHERR, P. Irénée, *Paternitatea și îndrumarea duhovnicească în Răsăritul creștin*, trad. de Mihai Vladimirescu, Editura Deisis, Sibiu, 1999.
46. HIMICINSCHI, Pr. Lect. Univ. Dr. Mihai, *Biserica în societate*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
47. HRISTODOULOS, Arhiep., de Atena, *Misiunea socială a Bisericii*, trad. de Arhim. Mihail Filimon, Pr. Petru Sidoreac, Protos. Dosoftei Scheul, Iași, 2000.
48. ICĂ, Ioan I. jr., *Mystagogia Trinitatis*, Cluj-Napoca, 1998.
49. IENCULESCU, Mirela, *et alii, Chipul iconic*, Platytera, București, 2012.
50. IOJA, Cristinel, *O istorie a Dogmaticii în Teologia ortodoxă română*, vol. II, Pro Universitaria, București, 2013.
51. IOJA, Cristinel, *Rațiune și mistică în Teologia Ortodoxă*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2008.
52. IOJA, Lect. Dr., Cristinel, *Homo adorans, între Iisus Hristos și politeismul lumii contemporane*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2008.
53. JESSON, Nicolas A, *Orthodox Contribution to Ecumenical Ecclesiology*, University of St. Michael's College, Toronto, 2001.
54. JILLIONS, John A., *Orthodox Christianity in the West, Cambridge Companion to Orthodox Christian Theology*, Cambridge University Press, 2005.
55. KNIAZEV, Alexis, *Maica Domnului în Biserica Ortodoxă*, trad. de Lucreția Maria Vasilescu, Editura Humanitas, București, 1998.
56. LARCHET, Jean-Claude, *L'Église, corps du Christ*, vol. I, II, Editions du Cerf, 2012.
57. LOSSKY, Vladimir, *După chipul și asemănarea lui Dumnezeu*, trad. de Anca Manolache, Editura Humanitas, București, 2006.
58. LOSSKY, Vladimir, *Introducere în teologia ortodoxă*, trad. de Lidia și Remus Rus, Editura Sophia, București, 2014.
59. LOSSKY, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, trad. de Pr. Vasile Răducă, Editura Anastasia, București, 1993.
60. LOSSKY, Vladimir, *Vederea lui Dumnezeu*, trad. de Pr. Prof. Remus Rus, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.
61. LOUTH, Pr., Andrew, *Gânditori ortodocși moderni*, trad. de Lucian Filip, Cristian Untea, Justin A. Mihoc, Editura Doxologia, Iași, 2017.

62. LOUTH, Pr., Andrew, *Introducere în Teologia ortodoxă*, trad. de Dragoș Mârșanu, Editura Doxologia, Iași, 2014.
63. MADA, Arhim. Dr. Teofan, *A fi în Hristos. Sfântul Ioan Gură de Aur*, Editura Pro Universitaria, București, 2013.
64. MADA, Arhim. Dr., Teofan, *Taina dialogului în gândirea Părinților Capadocieni*, Editura Pro Universitaria, București, 2013.
65. MANDZAIN, Marie-José, *Imagine, icoană, iconomie*, trad. de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura Sophia, București, 2009.
66. MANTZARIDIS, Georgios, *Morala creștină*, II, trad. de Diac. Drd. Cornel Constantin Coman, Editura Bizantină, București, 2006.
67. MARTZELOS, Prof. Dr., Georgeos, *Sfinții Părinți—problematica teologică*, trad. de Pr. Cristian-Emil Chivu, Editura Bizantină, București, 2000.
68. MATSOUKAS, Nikos A., *Teologia Dogmatică și Simbolică*, vol. II, trad. de Nicușor Deciu, Editura Bizantină, București, 2006.
69. MATSOUKAS, Nikos, *Introducere în gnoseologia ortodoxă*, trad. de M. Popa, Editura Bizantină, București, 1997.
70. METALLINOS, Protopresbiter, Prof. Dr., Gheorghios, *Parohia, Hristos în mijlocul nostru*, trad. de Pr. Prof. Ioan I. Ică, Editura Deisis, Sibiu, 2004.
71. MEYENDORFF, Jean, *L'Église Orthodoxe, hier et aujourd'hui*, Edition du Seuil, 1960.
72. MEYENDORFF, John, *Catholicity and the Church*, SVS Press, New York, 1983.
73. MEYENDORFF, John, *Teologia bizantină. Tendințe istorice și teme doctrinare*, trad. de Pr. Prof. Univ. Dr. Alexandru I. Stan, Editura Nemira, București, 2013.
74. MOLDOVAN, Pr. Prof. Univ. Dr., Ilie, *Ortodoxia misionară, stâlp de lumină în lumea contemporană*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 2009.
75. NELLAS, Panayotis, *Omul—animal îndumnezeit*, trad. de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 2009.
76. NELLAS, Panayotis, *Ortodoxia—divino-umanism în acțiune*, trad. de Pr. Prof. Ioan Ică sr., Editura Deisis, Sibiu, 2013.
77. NICHOLS, Aidan, *Paul Evdokimov and Eschatology. Light from the East: Authors and Themes on Orthodox Theology*, Sheed and Word, London, 1995.
78. NICULCEA, Pr., Adrian, *Sfânta Treime în ființa și viața Bisericii*, Editura Arhetip, 2001.

79. PALADE, Mihaela, *Iconoclasmul în actualitate*, Editura Sophia, București, 2005.
80. PAPANIKOLAOU, Aristotle, *Being with God, Trinity, Apophaticism and Divine-Human Communion*, University of Notre Dame Press, 2006.
81. PAVEL, Pr. Aurel, TOROCZKAI, Ciprian Iulian, *Adevăratul și falsul ecumenism. Perspective ortodoxe asupra dialogului dintre creștini*, Editura Universității „Lucian Blaga”, Editura Andreiana, Sibiu, 2010.
82. POGAN, Pr. Dorel, *Constituția teandrică a Bisericii*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2002.
83. POPESCU, Pr. Prof. Dr. Dumitru Gh., *Teologie și cultură*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii ortodoxe Române, București, 1993.
84. POPESCU, Pr. Prof. Dr., Dumitru, *Iisus Hristos Pantocrator*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2005.
85. POPOVICI, Arhim. Iustin, *Omul și Dumnezeu-Om. Abisurile și culmile filosofiei*, trad. de Pr. Prof. Ioan Ică și Diac. I. Ică jr. , Editura Deisis, Sibiu, 1997.
86. PREDA, Dr., Constantin, *Credința și viața Bisericii primare*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1984.
87. QUENOT, Michel, *Icoana, fereastră spre absolut*, trad. de Pr. dr. Vasile Răducă, Editura Enciclopedică, București, 1993.
88. REZUȘ, Pr. Prof. Univ. Dr., Petru, *Teologia ortodoxă contemporană*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1989.
89. ROSE, Pr. Seraphim, *Nihilismul. Rădăcinile revoluției în epoca modernă*, trad. de I. Dogaru, Editura Anastasia, 1997.
90. ROUSSEL, Jean François, *Paul Evdokimov. Un foi en exil*, Mediaspaul, 1999.
91. SAVIN, Ioan Gh., *Apărarea credinței*, Editura Anastasia, București, 1996.
92. SAVIN, Ioan Gh., *Mistica și ascetica ortodoxă*, Editura Nemira, București, 2013.
93. SCHMEMANN, Alexander, *Biografia unui destin misionar. Jurnalul Părintelui Alexander Schmemann*, trad. de Felicia Furdui, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2004.
94. SCHMEMANN, Alexander, *Biserică, lume, misiune*, trad. de Maria Vințeler, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2006.
95. SCHMEMANN, Alexander, *Euharistia, Taina Împărăției*, trad. de Pr. Boris Răduleanu, Editura Anastasia, București, 1993.

96. SCHMEMANN, Alexander, *Introducere în teologia liturgică*, trad. de Ierom. Vasile Bârză, Editura Sophia, București, 2002.
97. SCHMEMANN, Pr. Prof., Alexander, *Pentru viața lumii. Sacramentele și Ortodoxia*, trad. de Pr. Prof. Dr. Aurel Jivi, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 2001.
98. SCHMEMANN, Alexander, *Postul Mare*, trad. de Pr. Dr. Vasile Gavrilă, Editura Sophia, București, 2013.
99. SCHMEMANN, Juliana, *Călătoria mea cu părintele Alexander*, trad. de Maria Bogătean și Virgil Baidoc, Theosis, Oradea, 2015.
100. SEMEN, Pr., Petre, CHIFOR, Pr., Nicolae, *Icoana, teologie în imagini*, Editura Corson, Iași, 1999.
101. SILVESTRU, Ep., de Canev, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. IV, *Credința strămoșească*, 2001.
102. SOFRONIE, Arhim. Saharov, *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, trad. de Ierom. Rafael Noica, Editura Sophia, București, 2005.
103. SONEA, Pr. Conf. Univ. Dr., Cristian, *Teologia dialogului intercreștin. O introducere*, Presa Universitară Clujeană, 2017.
104. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Marii mistici ruși*, trad. de Pr. Prof. Dr. Nicolae D. Necula, Editura Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 1997.
105. ŠPIDLÍK, Tomáš, *Spiritualitatea Răsăritului creștin*, I. Manual sistematic, trad. de Diac. Ioan I. Ică jr., Editura Deisis, Sibiu, 1997.
106. STĂNILOAE, Pr. Acad. Prof. Dr., Dumitru, *Sfânta Treime sau la început a fost iubirea*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1993.
107. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr., Dumitru, *Iisus Hristos, lumina lumii și îndumnezeitorul omului*, Editura Anastasia, București, 1993.
108. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr., Dumitru, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, Editura Deisis, Sibiu, 1995.
109. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dr., Dumitru, *Spiritualitate și comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986.
110. STĂNILOAE, Pr. Prof. Dumitru, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, vol. II, ed. a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1996.

111. STĂNILOAE, Pr. Prof., Dumitru, *Chipul nemuritor al lui Dumnezeu*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1987.
112. STĂNILOAE, Pr. Prof., Dumitru, *Iisus Hristos sau restaurarea omului*, Editura Basilica, București, 2013.
113. STĂNILOAE, Pr. Prof., Dumitru, *Rugăciunea lui Iisus și experiența Duhului Sfânt*, Editura Deisis, Sibiu, 1995.
114. STĂNILOAE, Pr. Prof., Dumitru, *Trăirea lui Dumnezeu în Ortodoxie*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2000.
115. TARABUKIN, Nikolai Mihailovici, *Sensul icoanei*, trad. de Vladimir Bulat, Editura Sophia, București, 2008.
116. THUNBERG, Lars, *Antropologia teologică a Sfântului Maxim Mărturisitorul. Microcosmos și mediator*, trad. de Anca Popescu, Editura Sophia, București, 2005.
117. TIA, Arhim., Teofil, *Reîncreștinarea Europei?*, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2003.
118. TOROCZKAI, Ciprian Iulian, *Misiunea Bisericii ieri și azi*, Editura Astra Museum, Sibiu, 2016.
119. TOROCZKAI, Ciprian Iulian, *Teologia rusă din diaspora*, Editura Agnos, Sibiu, 2005.
120. TOROCZKAI, Ciprian Iulian, *Tradiția patristică în modernitate. Ecleziologia Părintelui Georges V. Florovsky (1893-1979) în contextul mișcării neopatrstice contemporane*, Editura Andreiana, Sibiu, 2011.
121. TULCAN, Pr. Prof. Dr., Ioan, *Misterul mântuirii în Hristos și în Biserică*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2013.
122. TULCAN, Pr. Prof. Ioan, *Ecleziologia ortodoxă în teologia română contemporană*, Editura Universității „Aurel Vlaicu” Arad, 2010.
123. USPENSKY, Leonid, Lossky, Vladimir, *Călăuziri în lumea icoanei*, trad. de Anca Popescu, Editura Sophia, București, 2003.
124. VLAD, Vasile, *Asumarea (post)modernității*, Editura Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2010.
125. WARE, Kallistos, *Împărăția lăuntrică*, trad. de Sora Eugenia Vlad, Asociația filantropică medicală creștină Christiana, București, 1996.
126. ZERNOV, Nicolas, *The reintegration of the Church: a study in intercommunion*, London, SCM Press, 1952.

127. ZIELINSKY, Vladimir, *Dincolo de ecumenism*, Editura Anastasia, București, 1998.
128. ZIZIOULAS, Ioannis, *Comuniune și alteritate*, trad. de Pr. Dr. Liviu Bârză, Editura Sophia, București, 2013.
129. ZIZIOULAS, Ioannis, *Creația ca Euharistie*, trad. de Caliope Papacioc, Editura Bizantină, București, 1999.
130. ZIZIOULAS, Ioannis, *Ființa eclezială*, trad. de Aurel Nae, Editura Bizantină, București, 1996.

III. Studii și articole:

1. ACHIMESCU, Nicolae, „Secularismul ca atitudine spirituală care-l ignoră pe Dumnezeu”, în *Teologia*, VIII, nr. 4/ 2004, p. 11-41.
2. AFANASSIEFF, Nicolas, „L’Eucharistie , principal lien entre les Catholiques et les Orthodoxes”, în *Irénikon*, XXXVIII, nr. 38/1965, p. 337-339.
3. AFANASSIEFF, Nikolai, „Le Repas du Seigneur”, în *Contacts*, LXVIII, nr. 256/2016, p. 445-561.
4. AFANASSIEFF, Nikolai, „The Ministry of the Laity in the Church”, în *The Ecumenical Review*, nr. 3/1958, p. 255-263.
5. AFANASSIEFF, Nicolas, „Le Monde dans l’Écriture Sainte”, în *Irénikon*, XLII, nr. 1/1969, p. 6-32.
6. ALEXANDRESCU, Adrian Matei, „Icoana în iconomia mântuirii. Erminia picturii bizantine și arta creștină eclezială” (tz. dr. Partea întâi), în *Studii Teologice*, L, nr. 3-4/1998, p. 10-85.
7. ALEXE, Ștefan, „Relațiile actuale ale Bisericii Ortodoxe cu Biserica Romano-catolică”, în *Ortodoxia*, XL, nr.3/1988, p. 11-28.
8. ANDREI, Olivia, „Theological and Moral Principles as a Foundation for a Christian Education. The Vision of Paul Evdokimov (1901-1970)”, în *Teologia*, nr. 3/2016, p. 63-66.
9. AVRAMESCU, Ioan, „Dialogul ecumenic din punct de vedere dogmatic”, în *Ortodoxia*, XXVI, nr. 2/1974, p. 119-127.
10. BEHR-SIGEL, Elisabeth, EVDOKIMOV, Paul, „Une enquête sur Rhodes”, în *Le Messager Orthodoxe*, nr. 29-30/1965, p. 16-20.

11. BELU, Dumitru, „Eclesiologia ortodoxă și ecumenismul creștin”, în *Ortodoxia*, XVII, nr. 4/1965, p. 493-519.
12. BENGĂ, Daniel, „Câteva reflecții asupra raportului dintre misiune și ecumenism”, în *Teologia*, VI, nr. 3-4/2002, p. 10-21.
13. BLANE, Andrew, „Georges Florovsky, Russian Intellectual and Orthodox Churchman”, în *Saint Vladimir's Seminary Quarterly*, Crestwood, New York, 1993, p. 11-217.
14. BOBRINSKOY, Boris, „Eucharistie et mission de l'Église”, în *Revue des Sciences Religieuses*, t. LXXV, nr. 1/ 2001, p. 27-32.
15. BOBRINSKOY, Boris, „Eucharistie et prière du coeur”, în *Contacts*, LXIII, nr. 233/2011, p. 8-17.
16. BOBRINSKOY, Boris, „Intercommunion et Orthodoxie”, în *Le Messager Orthodoxe*, nr. 5/1970, p. 15-22.
17. BOBRINSKOY, Boris, „Les sacramentaux dans l'Église Orthodoxe”, în *Le Messager Orthodoxe*, nr.27-28/1964, p. 50-56.
18. BOBRINSKOY, Boris, „L'action dynamique de l'Esprit Saint”, în *Parole et Pain*, 38/1970, p. 96-103.
19. BREDĂ, Nicu, „Istoria teologică a icoanei în primele secole”, în *Teologia*, XI, nr. 1/2007, p. 225-227.
20. BRIĂ, Ion, „Aspectul comunitar al dumnezeieștii Euharistiei”, în *Studii Teologice*, XI, nr. 7-8/1959, p. 421-423.
21. BRIĂ, Ion, „Contribuții ortodoxe la teologia ecumenică de azi, în *Studii Teologice*, XXXI, nr. 5-10/1979, p. 357-366.
22. BRIĂ, Ion, „Despre refacerea unității creștine”, în *Glasul Bisericii*, XXIII, nr. 3-4/1964, p. 209-210.
23. BRIĂ, Ion, „Sensul Tradiției ecumenice”, în *Studia oecumenica*, nr. 2, Ed. Universității „Lucian Blaga”, Sibiu, 2009, p. 68-88.
24. BUCEVSKI, Orest, „Hristos și Biserica în lume”, în *Mitropolia Olteniei*, XV, nr. 9-10/1963, p. 698-704.
25. CARAZĂ, Ion, „Doctrina euharistică a Sf. Chiril al Alexandriei”, în *Studii Teologice*, XX, nr. 7-8/1968, p. 528-540.

26. CAREBIA, Adrian, „Noi direcții ale ecumenismului secolului al XXI-lea”, în *Altarul Banatului*, LII, s. n., nr. 7-9/2002, p. 113-116.
27. CAREBIA, Adrian, „Opera Sfântului Duh și lucrarea glosolaliei”, în *Altarul Banatului*, LII, nr. 10-12/2002, p. 29-33.
28. CHIȘCĂ, Gheorghe, „Sfânta Treime și Biserica”, în *Mitropolia Moldovei și Sucevei*, XLIV, nr. 9-10/1963, p. 524-537.
29. CHIȚESCU, Nicolae, „Esența doctrinară a celor trei mari confesiuni creștine”, în *Studii Teologice*, II, nr. 9-10/1949, p. 763-780.
30. ¹CLÉMENT, Olivier, „Témoigner de la joie pascale”, în *Contacts*, LXIX, nr. 258/2017, (text din 1965), p. 129-135.
31. CLÉMENT, Olivier, „L’Eucharistie dans la pensée de Paul Evdokimov”, în *Parole et Pain*, nr. 8/1971, p. 133-147.
32. CLÉMENT, Olivier, „L’Écclésiologie orthodoxe comme ecclésiologie de communion”, în *Contacts*, XX, nr. 61/1968, p. 10-18.
33. CLÉMENT, Olivier, „La vie et l’œuvre de Paul Evdokimov”, în *Contacts*, XXIII, nr. 73-74/1971, p. 13-106.
34. COHEN, W., „Sacraments and the Visible Unity of the Church”, în *Ecclesiology*, 4, 1 (2007), p. 68-87.
35. COSMA, Sorin, „Duhul de viață făcătorul și sfințitorul creației”, în *Altarul Banatului*, nr. 4-6/2010, p. 28-35.
36. DENEKEN, Michel, Ecclésiologie et dogmatique, în *Revue théologique de Louvain*, nr. 38/ 2007, p. 204-221.
37. DURĂ, Ioan V., „Intercomuniune sau comuniune sacramentală? Identitate eclesială și unitate în credință”, în *Ortodoxia*, XL, nr. 4/1988, p. 15-58.
38. EVDOKIMOV, Michel, „L’ engagement social d’un contemplatif”, în *Contacts*, LXIII, nr. 235-236/2011, p. 317-326.
39. FILIMON, Mihail, „Catolicitatea Bisericii și implicațiile acesteia, în concepția teologului V. Lossky”, în *Revista Teologică*, s. n., (Sibiu) anul V(LXXVII), nr. 1/1995, p. 41-57.
40. FLORESCU, Marius, „Eclesiologia Conciliului II Vatican și implicațiile asupra misiunii”, în *Altarul Banatului*, XXVI (LXVI), nr. 4-6/2016, p. 44-49.

41. FLOROVSKY, Georges, „Les limites de l'Église”, în *Le Messager Orthodoxe*, nr. 37/1961, p. 28-40.
42. FLOROVSKY, Georges, „My Personal Participation in the Ecumenical Movement”, în „Collected Works of G. Florovski”, vol. XIV, p. 169-173.
43. FLOROVSKY, Georges, „The Challenge of Disunity”, în *Saint Vladimir's Seminary Quarterly*, 3(1-2)/1954-1955, p. 31-36.
44. FLOROVSKY, Georges, „The limits of the Church”, în *Church Quarterly Review*, vol. 117, nr. 233/1933, p. 117-131.
45. FLOROVSKY, Georges, „Une vue sur l'Assemblée d'Amsterdam”, în *Irénikon*, 22(1), 1949, p. 5-25.
46. GHENADIOS, de Sassima, Mitr., „Mișcarea ecumenică și gândirea teologică în viața Bisericii Ortodoxe”, în *Revista Teologică*, nr. 1/2011, p. 63-79.
47. GOMBOȘ, Stelian, „Despre dimensiunea euharistică a creației în raport cu problemele ecologiei și cu misiunea Bisericii”, în *Teologia*, XI, nr. 3/2007, p. 195-209.
48. GOMBOȘ, Stelian, „Despre importanța colaborării și conlucrării și conlucrării religiilor la începutul mileniului al III-lea, în cadrul Uniunii Europene”, în *Teologia*, XII, nr. 1/2008, p. 196-224.
49. GRIGORAȘ, Aurel, „Biserica slujitoare”, în *Ortodoxia*, XVIII, nr. 2/1966, p. 222-245.
50. GUEIT, Jean, „Vous êtes dans le monde mais pas de ce monde”, în *Contacts*, LXVII, nr. 251/2015, p. 229-246.
51. HUGH-DONOVAN, Stefanie, „Ecclesial Thought and Life Trajectories. Part 2: Olivier Clément and Paul Evdokimov: Deux Passeurs”, în *One in Christ*, vol. XLV, nr. 2, p. 303-307.
52. IOJA, Cristinel, „Omul—între cunoașterea teonomă și cunoașterea autonomă”, în *Teologia*, IV, nr. 3/2000, p. 84-97.
53. IOJA, Cristinel, „Un aspect ce nu trebuie uitat: întărirea comunității în ethosul Bisericii Ortodoxe”, în vol. *Biserica Ortodoxă și grupările religioase neoprotestante*, Simpozionul Național de Misiologie, Arad, 28-29 mai, 2012, Ed. Astra Museum, Sibiu, 2013, p. 159-173.

54. IOJA, Cristinel, „Teologia icoanei în sinteza neopatristică. L. Uspensky, D. Stăniloae, P. Evdokimov”, în *Anuarul Facultății de Teologie din Arad, 2016-2017*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2018, p. 31-48.
55. IOJA, Cristinel, „Teologia icoanei–fereastră spre transcendența dumnezeiască într-o lume a imaginii tehnologizate”, în vol. *Teologia icoanei și provocările ei în lumea contemporană*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2008, p. 147-166.
56. KLOFFT, Christopher P., „Gender and the Process of Moral Development in the Thought of Paul Evdokimov”, în *Theological Studies*, nr. 66/2005, p. 69-95.
57. MEYENDORFF, Jean, „Unité de l’Eglise–unité de l’humanité”, în *Istina*, nr. 16/1971, p. 297-311.
58. MEYENDORFF, John, „A Life Worth Living”, în *St. Vladimir’s Theological Quarterly*, nr. 1/1984, p. 5-7.
59. MEYENDORFF, John, „What holds the Church together”, în *The Ecumenical Review*, vol. 12, nr. 3/1960, p. 296-301.
60. MOLDOVAN, Ilie, „Aspectul hristologic și cel pnevmatologic al Bisericii, după Sf. Ioan Gură de Aur”, în *Studii Teologice*, XX, nr. 9-10/1968, p. 706-721.
61. MOȘOIU, Nicolae, „Elemente de eclesiologie comparată. O referire specială la documente confesionale și ecumenice”, în *Revelație, dogmă și spiritualitate în perspectiva misiunii Bisericii*, în cadrul celui de-al III-lea Colocviu național de Teologie Dogmatică Ortodoxă, Cluj-Napoca, 25-26 mai, 2010, Editura Renașterea, Cluj, 2011, p. 203-257.
62. NICULCEA, Adrian, „Eclesiologia socială. Temeiuri biblice pentru dimensiunea activității sociale a Bisericii”, în *Studii Teologice*, LVI, nr. 3-4/2004, p. 84-100.
63. NICULCEA, Adrian, „Elemente pentru o doctrină socială a Bisericii,” în *Analele Universității „Ovidius” din Constanța*, Seria Teologie, Ovidius University Press, Constanța, 2005, nr. 1/2005, p. 110-127.
64. NISSIOTIS, N, A., „Interpreting Orthodoxy”, în *The Ecumenical Review*, XIV, nr. 1/1961, p. 4-28.
65. OPRIȘ, Ioan, „Bazele eclesiologice ale ecumenismului biblic”, în *Mitropolia Ardealului*, XIV, nr. 7-8/1969, p. 518-528.

66. ORĂDAN, Paul Sebastian, „Caracterul eclezial-comunitar al Sfintei Euharistii și relevanța lui într-o lume secularizată”, în *Altarul Banatului*, XXVI (LXV), nr. 7-9/2015, p. 79-92.
67. PALADE, Mihaela, „Biserica, spațiu arhitectural-eclisial”, în *Ortodoxia*, LIII, nr. 1-2/2001, p. 88-107.
68. PAVEL, Constantin C., „Opera mântuitoare a Domnului nostru Iisus Hristos și slujirea Bisericii Sale”, în *Ortodoxia*, XV, nr. 3-4/1963, p. 424-455.
69. PHAN, Peter, „Gender Roles in the History of Salvation: Man and Woman in the Thought of Paul Evdokimov”, în *Heythrop Journal*, 31/ 1990, p. 53-66.
70. PLEKON, Michael, „Becoming What We Pray, Three Images, Three Loves”, în *Ecumenical Review*, vol. 57, nr. 4/2005, p. 395-405.
71. PLEKON, Michael, „Interiorized Monasticism: A Reconsideration of Paul Evdokimov on the Spiritual Life”, în *American Benedictin Review*, XLVIII, nr. 3/1997, p. 227-253.
72. PLEKON, Michael, „Paul Evdokimov, a Theologian Within and Beyond the Church and the World”, în *Modern Theology*, 12, nr. 1/1996, p. 85-106.
73. PLEKON, Michael, „The Sacrement of Brother/Sister. The lives and thought of Mother Maria Skobtsova and Paul Evdokimov”, în *St. Vladimir's Theological Quarterly*, XLIX, nr. 3/2005, p. 313-334.
74. POPESCU, Dumitru, „Natura Bisericii din punct de vedere ființial și comunitar”, în *Mitropolia Banatului*, XXX, nr. 10-12/1980, p. 652-664.
75. POPESCU, Ion, „Creștinism și postmodernism”, în *Teologia*, XII, nr. 1/2008, p. 115-122.
76. POPESCU, T. M., „Despre Biserică”, în *Ortodoxia*, VII, nr. 3/1955, p. 413-436.
77. PREDĂ, Radu, „Identitatea în dialog. Vocea publică a Bisericii în noul context european”, în *Altarul Banatului*, LVI, nr. 7-9/2006, p. 11-25.
78. RADU, Dumitru, Gh., „Învățătura ortodoxă și catolică despre Biserică”, în *Ortodoxia*, VI, nr. 4/1954, p. 534-572.
79. SCHMEMANN, Alexander, „Eucharistie et mission de l'Église”, în *Revue des sciences religieuses*, t. LXXV, nr. 1/ 2001, p. 27-32.
80. SCHMEMANN, Alexander, „La liturgie”, în *Le Messager*, nr. 2/1958, p. 3-11.

81. SCHONEVELD, Jacobus, „Towards a Christian Europe?”, în *New Theology Review*, vol. X, nr. 2/1997, p. 73-81.
82. SÎRBU, Corneliu, „Sfânta Euharistie și unitatea creștină”, în *Ortodoxia*, XIX, nr. 1/1967, p. 46-64.
83. STAVROU, Michel, „La place de l'Esprit Saint dans l'œuvre de Paul Evdokimov”, în *Contacts*, LXIII, nr. 235-236/ 2011, p. 365-366.
84. STAVROU, Michel, „Note bio-bibliographique sur l'œuvre de Paul Evdokimov”, în *Contacts*, LXIII, nr. 235-236/ 2011, p. 267-275.
85. STAVROU, Michel, „Quelques réflexions sur l'ecclésiologie de Vladimir Lossky”, în *Contacts*, LXII, nr. 229/2010, p. 60-69.
86. STAVROU, Michel, „Vladimir Lossky et le témoignage de l'orthodoxie universelle”, în *Contacts*, LXIV, nr. 238/2012, p. 217-218.
87. STĂNILOAE, Dumitru, „Biserica universală și sobornicească”, în *Ortodoxia*, XVIII, nr. 2/1966, p. 167-198.
88. STĂNILOAE, Dumitru, „Criteriile prezenței Sfântului Duh”, în *Studii Teologice*, XIX, nr. 3-4/1967, p. 103-127.
89. STĂNILOAE, Dumitru, „Duhul Sfânt și sobornicitatea Bisericii”, în *Ortodoxia*, XIX, nr. 1/1967, p. 32-48.
90. STĂNILOAE, Dumitru, „La centralité du Christ dans la théologie , dans la spiritualité et dans la mission orthodoxe”, în *Contacts*, XXVII, nr. 92/ 1975, p. 447-457.
91. STĂNILOAE, Dumitru, „Legătura între Euharistie și iubirea creștină”, în *Studii Teologice*, XVII, nr.1-2/1965, p. 3-33.
92. STĂNILOAE, Dumitru, „Locașul bisericesc propriu-zis, cerul pe pământ sau centrul liturgic al creației”, în *Mitropolia Banatului*, XXXI, nr. 4-6/1981, p. 307-320.
93. STĂNILOAE, Dumitru, „Coordonatele ecumenismului din punct de vedere ortodox”, în *Ortodoxia*, XIX, nr. 4/1967, p. 494-540.
94. STĂNILOAE, Dumitru, „Modurile prezenței lui Hristos în cultul Bisericii”, în *Mitropolia Banatului*, XXXII, nr. 7-9/ 1982, p. 429-456.
95. STĂNILOAE, Dumitru, „Sinteză eclesiologică”, în *Studii Teologice*, VII, nr. 5-6/1955, p. 267-284.

96. STĂNILOAE, Dumitru, „Universalitatea și etnicitatea Bisericii în concepția ortodoxă”, în *Ortodoxia*, XXIX, nr. 2/1977, p. 143-152.
97. STREZA, Ioan Ciprian, „The divine Liturgy in Orthodox Spirituality: The Mystery of Man’s Personal Encounter with God through Worship and the Ascetical Life”, în *Greek Orthodox Theological Review*, 58, nr. 1-4/2013, p. 141-167.
98. ȘURUBARU, Ioan, „Pneumatologia ortodoxă și valențele ei ecumenice”, în *Ortodoxia*, XX, nr. 4/1968, p. 537-550.
99. THEODOROU, D. Evanghelos, „Estetica teologică a icoanelor și importanța lor ecumenică”, trad. de Livia Dinu, în *Studii Teologice*, L, nr. 3-4/1998, p. 127-128.
100. THUNBERG, Lars, „Paul Evdokimov- théologien oecumenique”, în *Contacts*, XLVII, nr. 172/1995. p. 270-286.
101. TILLARD, J. M. R., „Eglise et Salut. Sur la sacramentalité de l’Église”, în *Nouvelle Revue Theologique*, 106, nr. 5/1984, p. 658-685.
102. TILEA, Gheorghe, „Evlavia euharistică după Sfântul Ioan Gură de Aur”, în *Studii Teologice*, IX, nr. 9-10/1957, p. 632-648.
103. TODORAN, Isidor, „Unitatea Bisericii în perspectivă ecumenistă”, în *Ortodoxia*, XXV, nr. 3/1973, p. 337-346.
104. TOMA, Cornel, „Lex orandi, lex est credendi sau unitatea dintre dogmă, spiritualitate și cultul Bisericii”, în „Prefața” la *Introducere în teologia liturgică*, a lui A. Schmemmann, trad. de ierom. Vasile Bărzău, Ed. Sophia, București, 2002, p. 5-45.
105. TULCAN, Ioan, „Sensul teologic al etnicului și relevanța acestuia pentru Europa de azi”, în *Teologia*, XI, nr. 3/2007, p. 39-52.
106. VASILESCU, Emilian, „Religiile lumii și solidaritatea umană”, în *Ortodoxia*, XIII, nr. 3/1961, p. 466-467.
107. VÂLCIU, Marian, „Euharistia ca Taină a comuniunii. Realități și perspective liturgico-pastorale în contextual relațiilor interbisericești actuale. Punct de vedere ortodox”, în vol. *Libertate și responsabilitate. Inițiative și limite în dialogul religios* (4-6 mai, 2009), Ed. Reîntregirea, Alba Iulia, 2009, p. 362-382.
108. VISSER’t HOOFT, W. A., „Fr. Georges Florovsky’s Role in the Formation of the WWC”, în *Saint Vladimir’s Seminary Quarterly*, XXIII, nr. 3-4/1979, p. 135-138.

- 109.VLAD, Vasile, „Dimensiunea ecumenică a spiritualității ortodoxe”, în *Anuarul Facultății de Teologie din Arad, 2016-2017*, Ed. Universității „Aurel Vlaicu”, Arad, 2018, p. 100-126.
- 110.VOICU, Constantin, „Unitatea Bisericii în oikumene, după Sfântul Vasile cel Mare”, în *Mitropolia Banatului*, XXIX, nr. 4-6/1979, p. 275-285.
- 111.WILLIAMS, G. H., „Father Georges Florovsky’s Vision of Ecumenism”, în *Greek Orthodox Theological Review*, XLI, nr. 2-3/1996, p. 137-158.
- 112.WILLIAMS, G. H., „Georges Vasilievich Florovsky: His American Career (1948-1965)”, în *The Greek Orthodox Theological Review*, XI, nr. 1/1965, p. 7-107.
- 113.WILLIAMS, Rowan, „Christian Art and Cultural Pluralism: Reflections on L’Art de l’icône”, în *Eastern Churches Review*, 8, nr. 1/1976, p. 38-44.
- 114.ZIZIOULAS, I., „La continuité avec les origines apostolique dans la conscience théologique des Églises orthodoxes”, în *Istina*, nr. 19/1974, p. 65-94.

IV. Dicționare:

- 1.BRANIȘTE, Ene, BRANIȘTE Ecaterina, *Dicționar de cunoștințe religioase*, Editura Diecezana, Caransebeș, 2001.
- 2.BRIA, Ion, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Ed. a II-a, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.
- 3.McGUCKIN, John Anthony, *Dicționar de Teologie Patristică*, trad. de Dragoș Dâscă, Alin-Bogdan Mihăilescu, Editura Doxologia, Iași, 2014.
- 4.MIRCEA, Ioan, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1995.